

Tudomány

Hermann Imre: Az ember ősi ösztönei

Olyan szakkönyvet tártunk a kezünkben, melyből fénymásolt példányokat kézről kézre adva tanult évtizedeken át Magyarországon két-három pszichoanalitikus-generáció, 1943-ban jelent meg először magyarul, azóta minden nagy nyugati nyelven kiadták. Nálunk csak tavaly óta hozzáférhető mindenki számára. Hermann Imre (1889–1984) orvos volt, az egész világon elismert budapesti pszichoanalitikus iskolának egyik legnagyobb alakja. Elméleti munkássága kiterjedt az ösztönök, az érzelési, gondolkodási-logikai készségek, a művészi és a tudományos tehetség, a szublimáció, valamint módszertani kutatások körére. Most megjelent könyve jelentékeny hozzájárulás, lényegi kiegészítés a freudi személyiségelmélethez, anélkül, hogy radikális kritikája szembefordulás lenne avval.

Hermann bonyolult, olykor egészen újszerű logikával közelít meg mindennapi, történeti, kulturális, etnológiai jelenségeket, valamint olyan megfigyeléseket, melyeket etológusok gyűjtöttek az emberszabású majmok viselkedéséről, illetve saját tapasztalataikat elmebeteg, neurotikus és egészséges emberek lelki életéről.

Felületes olvasat esetén az embernek az az érzése támadhat, hogy a világ, de legalábbis a lélek és a kultúra minden jelenségét képes volna monomániásan egyetlen östényből levezetni; nevezetesen a majomcsecsemőnek az anyja testén való ösztönös kapaszkodásából, valamint az embergyereknél e megkapaszkodási ösztön biológiai és szociális megzavartságából – az emberanya ösztönös gyermekápolási válaszviselkedésének gyengüléséből. Ebből az általa felfedezett és kidolgozott megkapaszkodási tünetegyüttesből még a vele ellentétesnek látszó agressziós ösztön is levezethetőnek bizonyul. A szeretetet és agressziót éppúgy

egy tőről fakadónak láttatja, mint előképeiket, a két legősibb ösztönellentétpárt: a megkapaszkodásra és keresésre való törekvést, és ezek kielégületlensége esetén fellépő úgynevezett reakcióképződményeket: az elszakadásra és elbújásra való késztetést.

Olvasás közben lassan megtanuljuk követni és használni sajátos logikáját, amely fele úton áll a kauzális és az analógiás gondolkodás között. Freudnak a newtoni fizika hatása alatt álló egyirányú determinisztikus világlátásával szemben Hermann radikálisan és felszabadítóan új: a nem euklideszi geometria, a kvantumelmélet sugallta kodeterminisztikus természet-magyarázatahoz kapcsolódik.

Évezredes antropológiai vitákhoz szolgáltat adalékokat ez a könyv.

1. A test-lélek dualista vagy monista fel fogásának vitájában jól használható munkaeszköz. Az ösztönélet elfogulatlan tanulmányozása nem ellenséges összefüggést hoz felszínre a testiség és az erkölcsiség, a biológikum és a szellem között. Ellenkezőleg, rávilágít arra, hogy a magasabb funkciók, egészséges egyedfejlődés esetén, hogyan „támaszkodnak rá” (Hermann bevezette szakkifejezés) az elsőlegesekre. Mi több, a könyv X–XI. fejezetében – melyben az ösztönök ellenéről kapunk csaknem olyan részletes ismereteket, mint korábban magukról az ösztönökről – világossá válik, hogy az ösztönökre támadó erők ellen újabb erőket kell a léleknek mozgósítania, ha az egyén nem akar irreálisan szembeszállni létfeltételeivel, ha ösztöneit „társadalomállóvá” akarja tenni. (Szép magyar kifejezés a szocializálás helyett. További szinonímája Hermann-nál a „hozzáalkalmazás a társadalomhoz”). Az ösztönök ellenéről a fajtabeliek ellentétes ösztönérdekeinek külső kényszere hozza működésbe, és így fordulnak éppen az ösztönök ellen. A magasabb rendű lelki szerkezetek és funkcióik viszont nem az ösztön kibontakozása ellen irányulnak, hanem csak az ösztönmegnyilatkozás módját változtatják meg. Ezek tehát „jobb viszonyban” vannak az ösztönökkel, mint a kezdetlegesebb ösztönelhárítási módok. Az emberré válás lel-

ki útjának legmagasabb csúcsain az emberi szellem, az ösztöneit a maga akaratával megfékező ember és a szeretetkapcsolat kialakulása áll. A lelki folyamatoknak e bonyolult dinamikájában lassan mindenről, még a szégyenről és a szorongásról is kiderül, hogy nélkülözhetetlen funkcióval bírnak, ugyanakkor minden funkció ellenerejére is szükség van az emberi létezéshez.

2. Rousseau óta foglalkoztatja az európai közgondolkodást, hogy az ember vajon öröklötten szociális lény-e. Van-e szociális ösztön? Más szavakkal: Van-e öröklött vagy a priori bennünk élő erkölcsi készség? Az antiszociális viselkedés vajon az emberi egzisztencia szükségszerű velejárója-e, vagy kiküszöbölhető valamely földi paradicsom megteremtésével? Az ember „sajnálatos módon” biológiai lény is, ám ugyanakkor a leggyengébb biológiummal, a legcsökevényesebb, leggyámoltalanabb előreprogramozottsággal jön a világra. De vajon következik-e az ember furcsa kettős gyöngeségéből, hogy – mint Heller Ágnes állítja – az ember pszichikus-társadalmi szerkezetének „beépítésére”, a természeti korlátok visszaszorítására végtelen lehetőség nyílik? Valóban bármivé tehető az ember? Vagyis: eredendően jó-e az ember, csak a társadalom a rossz, az teszi rosszá, hogy épp ellenkezőleg, az „állati ösztönökkel” szemben a társadalom a jó letéteményese? A könyv ebben az alapvetően világnézeti, esetenként hitbeli kérdésben is ad némi útravalót. Hermann a megkapaszkodás szindrómájában éppúgy meglátja a gyermek későbbi önálló, autonóm indítékú szociális viselkedésének magvát, modelljét, mint a libidinózus (szexuális és genitális – fajfenntartási) ösztönökét, illetve az agresszió részösztönét. Ebben a kérdésben határozott polémiába bocsátkozik mind Freuddal, mind H. Hartmann-nal, akik önálló agressziós ösztönt feltételeznek (a későbbi Freud ezt halálösztönként tárgyalja). Hermann nem tagadja az élet- és halálmotívum jelenlétét és hatását minden élő organizmusban, de nem ösztönöknek, hanem egymást kiegészítő energiáknak tekinti őket. A halálmotívumot az ösztönkielés örvényes természetéből vezeti le. Éppen az

életmotívum veszi elejét az ösztön ad abszurdum – halálíg futó – kielégülésének. Mint mondja, nem akarja a szeretet apoteózisát adni, mert tudván tudja, hogy az ember előre meghatározottan se nem jó, se nem rossz, de könyvének érzelmi kicsengetése mégis e felé húz. Arra azonban figyelmeztet, hogy „... A lélekelemzés tapasztalata szerint a kielégületlen ösztön nem válik semmivé, nem záródik ki a lelki történések mozgalmából. A lelki szerkezet gyöngö pontja lesz...” Ekkor valóban irracionális, démoni erővel léphetnek fel az ösztönök. Az emberi természet tehát nem igazható le, nem semmizhető ki, nem csonkítható meg, nem „építhető be” korlátlanul és főleg nem büntetlenül.

3. Szigorúan szakmai szempontból nézve hosszadalmas felsorolásba kellene bocsátkoznunk, ha csak érinteni akarnánk is témáinak listáját, melyekkel foglalkozik. V. Binét Ágnes „Útbaigazítása” a könyv elején és Nemes Livia zárótanulmánya nagyon sok segítséget nyújthat az olvasónak a szorosabban vett szakmai eligazodáshoz.

Bizonyára mindnyájan fogunk találni a könyvben erőltetettnek érzett gondolatmeneteket, követhetetlennek tűnő okfejtéseket. Laikus olvasónak különösen, de még az analitikus gyakorlatban járatosnak is sokszor nehéz követnie a klinikai esetek, patológiás történések leírásait, mivel az egész terápiás folyamatból kiszakított példák nem nyújtják azt a meggyőző erőt, amit két ember átél az analízis során. Mégis megéri a fáradságot, hogy leküzdjük ellenállásunkat, félelmünket, s az olvasás idejére átvegyük a szerző gondolkodásmódját. Így műve szakkönyvből úti kalauzá válhat, melyet tanácsos időről időre fellapoznunk, hogy segítségével jobban tájékozódjunk önmagunkon, gyermekeinken, embertársainkon vagy épp az emberiség történetén. Az sem mellékes szempont, hogy e szép kiadvánnyal végre autentikus forrásból juthat a közvéleményhez információ a sokat kárhozott pszichoanalitikus munkáról és valódi céljairól. (Magvető, 1984.)

B. Gáspár Judit